

Elmanto MEILAUŠ, Lietuvos istorijos instituto (2001 Vilnius, Kražių 5, tel. 261-49-35) Miestų tyrimų skyriaus vyr. m. darbuotojo, hum. m. dr., doc.

A T S I L I E P I M A S

apie Lenkijos Respublikos vadovėlius: Igor Kąkolewski, Anita Plumińska-Mieloch, *Bliżej historii*. Gimnazjum podręcznik I klasa 2, Białystok: Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne spółka z ograniczoną odpowiedzialnością, Warszawa, 2009 (Wydanie V, 2014).

Rzeczoznawcy: dr. Piotr M. Unger, dr. Hab. B. Wagner, dr. Dariusz Dziurzyński.

Reikia iš karto pasakyti, kad šio vadovėlio I-ą leidimą šios recenzijos autoriaus buvo įvertinęs dar 2010, bet tai buvo pastebėta iš esmės pabaigus šią recenziją, tad ir pačiam buvo įdomu pažvelgti, kas pasikeitė ir pačiame vadovėlyje ir rec. autoriaus požiūryje.

Vadovėlis prasideda Didžiaisiais geografiniais atradimais ir baigiasi Napoleono karų epocha. Jame aprašyta tiek to laikotarpio Europos ir Amerikos, tiek Lenkijos ir iš dalies Lietuvos istorija. Reikia iš karto pripažinti, kad šiame vadovėlyje, skirtingai nuo daugelio kitų, Lietuvos istorijai ar įvykiams susijusiems su ja, skirta tikrai nemažai vietos. Todėl šių įvykių aprašymui ar interpretacijai čia ir skirsime daugiausiai vietos, nes Europos ir Amerikos istorija pavaizduota įdomiai ir, regis be didesnių klaidelių. Yra gerai iliustruotas, nemažai žemėlapių, tekstai įdomūs ir informatyvūs, daug naujų terminų paaiškinimų, pateikiamos įvairios su dėstoma tema susijusios įdomybės, šaltinių citatos, skyrių pabaigoje koncentruotai pateikiama medžiaga pakartojimui. Visumoje vadovėlis palieka neblogą įspūdį.

Pirmą Lietuvos paminėjimą sutinkame aprašant Koperniko gyvenimą (p. 29). Ten minima, kad jis padėjo sudaryti Lenkijos ir Lietuvos žemėlapi. Įdomu dar ir tai, kad net neužsimenama ar jis lenkas, ar vokiečių, kas dažnai pasitaiko kituose vadovėliuose, rašoma tik, kad gimė Torunėje, mokėsi Krokovoje, na, o kas jis toks lenkų moksleivis aišku pasidarys pats...

8 skyrius vadinasi *Polska i Litwa pod rządami ostatnich Jagielonow* (p. 50). Čia labai gerai suformuluota, kad *Królestwo Polskie... i WKL w I polowie XVI w. pozostali jeszcze dwoma odrębnimi państwami...* Gerai apibūdinta Maskvos grėsmė LDK XVI a. ir to pasėkoje noras vienytis su LK (p. 51). Teiginys, kad karuose dėl Livonijos XVI-XVIII a., *w których zaangażowali się przede wszystkim Szwecja, państwo moskiewskie oraz Polska...* Lietuvos istorikui kelia neigiama reakcija, nes pagrindinę šių karų naštą, tiek karinę, tiek finansinę, nešė LDK, turėtų bent jau būti Respublika. Vėlgi, ne visai tikslus teiginys, kad *od XVII w. co trzeci seim miał odbywać się na ...WKL*, turėtų būti – *od konca XVII w.* (p. 58).

Rašant apie Livonijos karą, tikrai klaidinantis tvirtinimas, kad *odbywając położone już na terenie państwa moskiewskiego silne twierdze (Połock i Wielkie Łuki)...*, moksleivis gali susidaryti įspūdį, jog Polocką mes atėmėm iš maskvėnų, kai, tuo tarpu, mes jį susigrąžinome (p. 68). Ta pačia tema, žemėlapyje *Życie gospodarze na ziemiach polskich w XVI w.*, nors rodo visą Respubliką (p. 71), t.p. kažkodėl valstybių sienos pažymėtos toje situacijoje, kai Polockas buvo užgrobtas Maskvos, o reikėtų žymėti Polocką Respublikos ribose.

Korektiškas Respublikos kalbų XVI a. žemėlapis (p. 76), t.p. paaiškinta kaip vyko polonizacija (p. 77). Tik gal reikėtų paaiškinti, kad nors ir perėmę lenkų k. ir kultūrą, lietuvių šlėktos liko Lietuvos patriotais.

Bet, tiek rašant apie Liublino uniją, tiek vėliau, paminėti tik bendri dalykai po 1569 m. – valdovas, seimas, užsienio politika, pinigai, o tai, kas liko atskira, pirmiausiai – Lenkijos Karalystė ir Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė faktiškai neminima, tik, reikia pažymėti, gan dažnai vartojant terminą – panstwo polsko – litewska, taip moksleiviui formuojant įspūdį, kad Respublika tai Lenkija (apie tai jau rašiau 2010 m. recenzuojant I-ą leidimą). Pvz., p. 120 rašant apie armiją sudaromas įspūdis lyg buvo viena ATR armija, kad buvo ATR etmonai – pvz., St. Žółkiewski ir J. K. Chodkevičius, kurio vadovaujama *polska husaria* (p. 121) ir *wojska Rzeczypospolity* laimėjo 1605 m. mūšį prie Salaspilio (p. 133). Prie paveikslėlio apie šį mūšį (p. 133) rašoma *liczące około 4000 żołnierzy wojska polsko-litewskie rozgromiły...* Jei jau taip vengiama rašyti, kad tai buvo LDK armija su lenkų daliniu, tai gal iš pagarbos ir istorinės teisybės buvo galima parašyti, kad tai buvo *wojska litewsko – polskie*? Šie įvairūs ir nelabai suprantami triukai su šiuo mūšiu kartojami iš vadovėlio į vadovėlį, metai iš metų, jau net nebelabai patogu apie tai rašyti.

Bent porą kartų (p. 124, 127) rašoma apie *załoga polska na Kremlu...*, nors ten sėdėjo tiek pat ir LDK kareivių bei vadovavo jų karininkai. Rašant apie Smolensko karą vėl tik *polsko – rosyjskich zmagan... 1633-1634 r. ... w której wojska polskie*. Tiek iš kn. teksto, tiek iš žemėlapy (p. 126) ir jo aprašo, visai neaišku kodėl kilo šis karas, jau nekalbant, kad LDK armija net nepaminėta...

Toks **Respublikos faktiškai sutapatinimas su Lenkija**, priveda prie dviprasmiškų teiginių, kai tvirtinama, kad Černihovas, Smolenskas ir Severskas Respublikos buvo užkariauti XVII a. pr. (p. 126) ar, kad tos žemės buvo *rozległymi obszarami zachodniej Rosji*, kai tuo tarpu jos LDK priklausė virš 100 m. (iki XVI a. pr., apie tai rašyta ir prieš 6 m.). Tad du pastaruosius miestus LDK susigrąžino, tik Černihovą LK gavo pirmą kartą, bet kadangi rašant apie Liublino uniją nebuvo paaiškinta, kaip Ukraina atsidūrė jos sudėtyje (p. 128 apie tai tik paminėta, bet nei kaip, nei kodėl, nieko), taip ir atsiranda tokios Rusijai palankios dviprasmybės. Rašant apie Ukrainą (p. 128) tvirtinama: *Na przełomie XVI i XVIII w. rozpoczęła się intensywna kolonizacja tych ziem*, tarsi iki tol ten niekas negyveno, nieko nesukūrė ir štai atėjo lenkas ir atnešė ten civilizaciją... Vėl gi, *Sytuacja ... na całej Ukrainie zaczęła się pogarszać z końcem I poł. XVII w.*, tarsi iki tol ten nuo XVI a. pab. nebuvo sukilimų. Šioje vietoje matyt reikėtų pažymėti, kad kai Ukraina buvo LDK sudėtyje, ten sukilimų kažkodėl nekildavo, matyt, kad necivilizuoti barbarai valdė?

Rašant apie Tvano laikotarpį, karui su Rusija skirta vos 8 eilutės (p. 132, prieš 6 m. - 9)!! Taip tarsi lieka, kad dėl visko kalti švedai... P. 131 esančiame žemėlapyje faktinė klaida, kad Livonija švedų nuo 1660 m., kai faktiškai ją valdė nuo 1629, o 1660 jiems buvo tik oficialiai pripažinta. Tuo tarpu švedų Tvanui skirta daugiau, kaip trys psl. (p. 134-138). P. 133 yra tipiškas pvz., kaip tarsi ir išlaikomas istorinis korektiškumas, bet galiausiai įtvirtinama, kad viskas kas geriausio buvo ATR tai lenkų – *polsko – litewska część Inflant ... wojska Rzeczypospolitej ... pod wodzą hetmana* (kokios kariuomenės etmonas?) *J.K. Chodkiewicza... kilku świetnych zwycięstw polskich...* O štai sekančiame psl. (134) einama atvirkštine seka ir gaunasi, kad pralaimėjimai bendri – *Polski ... Rzeczypospolitej...* ir apoteozė *...klęska strony polsko – litewskiej (1655) była kompletna...* Nors reikia iškartu pasakyti, kad čia pat gerai aprašytas lenkų pasidavimas 1655 m. švedams, kaip ir LDK (čia ji pirmą kartą paminėta po 1569 m.), nes gerai paaiškinta sunki LDK padėtis karo su Maskva sąlygomis ir todėl *hetman litewski* (pabraukta mano, pirmą kartą minimas, matyt, todėl, kad jis nelaimėjo labai garsios pergalės?) *Janusz Radziwiłł zdecydował się uznać władzę króla szwedzkiego nad Litwą* ir nekaltinant šio etmono išdavyste. Kaip ir rašant apie pirmą *veto* panaudojimą, kad tai padarė *posel litewski*, o ne Upicki, o jam liepė vėl tas nelaimingas *hetman litewski...* Tiesa, p. 137 netikėtai pažymėta, kad 1656 m. Varšuvą atkovojo *wojska polsko – litewskie*. Po kelių psl. (140) rašoma apie krizę po Tvano – *wojska koronnego i litewskiego...*, bet kadangi anksčiau nieko nebuvo paaiškinta apie dvi kariuomenes ATR po 1569 m., o kalbama tik apie lenkų pergalės (pvz., 1605 m.), taip ir gali mokiniui

likti nelabai aišku iš kur čia tie lietuviai atsiranda. Rašant apie 1621 m. pergalę prie Chocimo, aišku pažymėta, kad laimėjo *polskie wojsko*, bet J.K. Codkevičius kažkodėl net nepamínėtas, nors prieš tai apie Źołkiewskį rašyta (p. 146).

LDK paskutinį kartą žemėlapyje parodyta p. 62 žem. *Polska i Litwa po unii lubelskiej*. Daugiau nei karto, porą kartų nežymiai pažymėtos LDK sienos, bet net nepaaiškinta ką tai reiškia, tuo tarpu kai kada žymimos net Lenkijos provincijos (p. 136).

Kartojime (p. 161) mini 1648-1654 m. kazokų sukilimą, bet klaidingai nurodo datą (1648-1649) ir visai nemini 1654-1667 m. karo su Rusija, tad moksleiviui gali likti neaišku, kaip Rusijos rankose atsidūrė dalis Ukrainos su Kijevu. Net tarp svarbiausių XVII a. datų 1654-1667 m. karas nepamínėtas, tik su švedais.

Toliau tradiciškai, kaip ir daugelyje lenkų vadovėlių prasideda *rozbiory Polski* epocha (p. 179, 181, 183, 186), tarsi kartu nedalino ir LDK, Amerikoje kariavo z *Polski* (o ne iš LDK) kilęs T. Kosciuška (p. 192, 195, 205). P. 216 rašoma apie *Konfederacja barska i I rozbiór Polski*, o tekste *Rzeczpospolita...* Bet štai greta (p. 217) netikėtai pažymi, kad Reitanas iš Naugarduko žemės, kuri yra LDK (antras paminėjimas po 1659 m.). Toliau vertinant šią epochą iš esmės galima žiūrėti 2010 m. I-o leidimo recenziją.

Aišku autorių teisė kaip ir kokius pateikti vienus ar kitus istorinius įvykius ir, kaip juos interpretuoti, bet kodėl neištaisomos akivaizdžios klaidos? Pvz., p. 229 nuo 2010 m. esanti klaida – *...do Lipska, stolicy Saksonii...*, ar ne Drezdenas buvo Saksonijos sostinė? Kaip ir neištaisyta klaida p. 210, kad Stanislovą Leščinskį į sostą pasodino ne Karolis XI, o XII...

Šis apibendrinamasis žodis paimtas iš 2010 m. recenzijos: Vertinant šį vadovėlį reikia pasakyti, kad autoriai bandė (dažnai minėdami *państwo polsko-litewska*, arba *Rzeczpospolita*) parodyti, kad ir po Liublino unijos tai nebuvo tik *Polska*, bet ne visada tai jiems pavyko. Suprantama, tai Lenkijos istorijos vadovėlis, be to senos istoriografinės tradicijos ir klišės verčia akcentuoti Lenkiją. Bet jei rašant apie Liublino uniją būtų gerai išaiškinti išlikę iki 1791 m. skirtumai tarp abiejų valstybių bei aprašant XVIII a. įvykius motyvuotai paaiškinta, kaip Lenkija ir LDK vis labiau suartėjo bei nenutylint kai kurių smulkesnių faktų, matyt daugelio čia išdėstytų pastabų būtų buvę galima išvengti.

Dažnai lietuviams prikišama, kad mes iki šiol siejam LDK tik su lietuviais, bet atsakingai galima tvirtinti, jog taip tikrai nebėra nei vadovėliuose, nei bent jau daugelio istorikų sąmonėje. Tuo tarpu lenkams Abiejų Tautų Respublika ir Respublika, regis, iki šiol tebėra tik Lenkija.